Kulturno-povijesno naslijeđe Grožnjana

Antonac, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:663508

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne talijanske i kulturološke studije

TEA ANTONAC

KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE GROŽNJANA

Završni rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za interdisciplinarne talijanske i kulturološke studije

TEA ANTONAC

KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE GROŽNJANA

Završni rad

JMBAG: 0303045242, redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Kulturna povijest Hrvatske

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, ožujak 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana TEA ANTONAC, kandidatkinja za prvostupnicu kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

_____

U Puli, 30. svibnja 2016.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, TEA ANTONAC, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Kulturno-povijesno nasljeđe Grožnjana“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst, trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 30. svibnja 2016.

Potpis

_____

Sadržaj

1. Uvod 7
2. Nastanak grada 8
2.1. Prvi naseljenici 8
2.2. Prvo spominjanje Grožnjana 8
2.3. Grb 9
2.4. Statut 10
3. Bratovštine 11
4. Spomenici 12
4.1. Sakralni spomenici 12
4.1.1. Župna crkva sv. Vida, Modesta i Krešencije 12
4.1.2 Crkva sv. Kuzme i Damjana 14
4.1.3. Ostale crkve izvan zidina 15
4.2. Svjetovni spomenici 15
4.2.1. Gradska vrata i zidine 15
4.2.2. Fontik 16
4.2.3. Palača Spinotti 16
5. Okolna mjesta 17
5.1. Završje 17
5.2. Kostajnica 18
5.3. Šterna 18
5.4. Kuberton 19
6. Povezanost s okolnim mjestima 20
6.1. Parenzana 20
6.2. Mirna 21
7. Stanovništvo 22
7.1. Uprava 22
7.2. Građanstvo i seljaštvo 23
7.3. Obrtnici 23
7.4. Sajmovi 23
8. Grožnjan pod Austrijskim carstvom 24
10. Umjetnost 26
11. Plan grada 28

12. Zaključak 30
Sažetak 31
Summary 32
Literatura 33
Izvori 33

1. Uvod

Grožnjan je gradić smješten u sjeverozapadnoj Istri. Područje Općine Grožnjan naseljeno je još od neolitika, a prvi stanovnici bili su Histri. Općinsko središte nalazi se na rubu visoravni Gornje Bujštine i iznad doline Mirne. Ističe se svojom bogatom tradicijom, kulturnom baštinom, ljepotom prirodnog ambijenta, a sve je to upotpunjeno umjetnošću. U prošlosti su u Grožnjanu živjeli i djelovali umjetnici, zahvaljujući kojima ono danas ima veliku kulturnu, ali i turističku važnost. Grožnjan je također imao veliku važnost jer je zahvaljujući Mirni i Parenzani bio povezan s okolnim mjestima. Neki od važnijih spomenika koji su sačuvani u gradiću su fontik, gradska vrata, palača Spinotti, te crkva sv. Kuzma i Damjana i crkva svetih Vida, Modesta i Krešencije. Za Grožnjan je vrlo važna i umjetnost koja je simbol ovoga gradića. Danas je on poznat diljem svijeta zbog manifestacija koje nudi, to su mnogobrojni koncerti klasične glazbe, jazz festival, slikarska manifestacija "Ex tempore", brojne izložbe u gradskoj galeriji, kao i četrdesetak privatnih galerija i studija. Također, brojne turiste privlači i pučka „fešta“ koja se održava svake godine 15. lipnja. Ne zna se točno kako je Grožnjan dobio ime. Među starim dokumentima javlja se više varijanti imena, a to su Krisinga, Grisigani, Grisigna i ime koji se danas koristi i koje na tablici koja označava mjesto stoji uz hrvatsko ime gradića jest Grisignana. Ta su imena izvedena iz latinskog toponima „grisa“ ili „grisia“, što označava sivo, stepenasto, strmo područje. Uzimajući u obzir da se Grožnjan nalazi na brdu, te da je strm, moguće je da naziv dolazi otuda. No, postoji još jedan izvor imena. „Grožnjan je u prošlosti bio poznat po proizvodnji konoplje, od koje se kasnije proizvodio konop, platno za jedra i sukno koje su nazivali griza.“[1] Kako bi se konoplja izbijelilo i mogla se kasnije dalje obrađivati, stanovnici su je vješali na sunce. Svaka je kuća imala ugrađen kamen s rupom (mensola) koji je služio upravo tome. No, to je bilo kažnjivo jer su se bojali da takav čin služi signalizaciji.

[1] Zelenko, Rok, *Grožnjan / Grisignana: istarski grad umjetnika*, Pula 2011., str. 37.

2. Nastanak grada

Za mnoga je mjesta vrlo teško utvrditi kada su nastala, zato što o tim razdobljima nema sačuvanih spisa, a usmenom predajom informacije nisu stigle do današnjih dana. Iz ostataka kao što su zidine, zapisi na crkvama i ostalo, moguće je otprilike definirati iz kojeg razdoblja gradić potječe, te tko su bili prvi stanovnici, kakav je bio tadašnji život, te koliko se način života promijenio kroz vrijeme.

2.1. Prvi naseljenici

Prema izvorima, Grožnjan je bio naseljen još od razdoblja neolitika. Neolitik, ili kako se još naziva „mlađe kameno doba“, razdoblje je u kojem se javljaju prve ljudske zajednice s trajnim naseljima i čvrstim nastambama.[2] Prvi stanovnici koji se spominju na tom području bili su Histri, narod indoeuropskog podrijetla koji je naselio istarske prostore neposredno prije željeznog doba. Na brdašcima u okolici Grožnjana moguće je vidjeti gradiće kao što su Motovun, Oprtalj, Zrenj, Buzet i Buje. U opisu histarskih ratova rimski povjesničar Tit Livije navodi da je te gradiće osnovalo pleme Katali, koje je gradilo kaštele u blizini Mirne. Kultura gradnji kaštela okončana je 177. godine. pr. Kr., kada su u Nezakciju, u blizini Pule, Rimljani uništili kralja Epulona i histarsku prevlast. Grožnjan je u prošlosti, kao i danas, bio poznat po maslinovom ulju i vinu, te vinovoj lozi, za koju se smatra da su je u Istru donijeli Grci. Stoga, stanovnici Grožnjana i okolnih mjesta prvotno su poznati kao seljaci koji se bave zemljoradnjom, a tek kasnije postaju poznati kao umjetnici.

2.2. Prvo spominjanje Grožnjana

Kao i većina gradića, među koje spada i Hum, Grožnjan se spominje 1102. u darovnici istarskog markgrofa Ulricha II. Weimarskog i njegove supruge Adelheide, kojom svoje posjede u Istri daruju akvilejskom patrijarhu. U tom se dokumentu Grožnjan spominje kao „castrum Grisiniana“. U 14. i 16. stoljeću spominje se u utvrđivanju granica s Motovunom, Oprtljom, Bujama i Momjanom. Granice su se određivale tako da su na njih ukopani kameni graničnici koji se danas mogu vidjeti uz ceste prema mjestima Triban i Sv. Ivan. Do

[2] proleksis.lzmk.hr, 22. veljače 2016.

utvrđivanja granica došlo je jer se stanovnici nisu mogli dogovoriti oko zemljišta za ispašu, ali i za obradu, pa je često bilo oružanih sukoba i svađa. Kao općina, Grožnjan se prvi put spominje 1295. u razgraničenju šume.

2.3. Grb

Grb (slika 1) predstavlja simbolički znak plemićkih ili vladarskih obitelji i rodova, te gradova i država, a izveden je prema posebnim likovnim pravilima. Najstariji je grb uklesan u prozorsku ertu iz 1476. Pripada podestatu Alvisu Oriu koji je upravljao gradićem 1477. Danas se taj grb ne koristi, već je u uporabi barokna verzija grba koja se nalazi iznad ulaza u gradski zvonik. Grb potječe iz 1603. S obzirom da je vrlo sličan grbu vodnjanske patricijske obitelji Bettica, pretpostavlja se da je preuzet s pečata te obitelji, vjerojatno u prvoj polovici 15. stoljeća. Na grbu je prikazano lice u obliku sunca, te ruka koja suncu pruža ljiljan, a ruka stoji točno između sunca i zemlje. Ljiljan ili Fleur de Lis povezuje se s pojmom Bogorodice, osim toga kršćanski element vidi se i u tome što ljiljan predstavlja broj tri, vezano za sveto Trojstvo.

Slika 1. Grb Grožnjana

Izvor: prikrivenisimboli.blogspot.hr, 5. ožujka 2016.

2.4. Statut

Statut označava dokument u kojem su upisani svi nekadašnji pravni akti, a koji nisu bili regulirani običajnim pravom. Starija verzija gradskog statuta, u kojoj se pretpostavlja da je zapisano preuzimanje oblika grožnjanskog grba s grba vodnjanske patricijske obitelji, nije sačuvana. Sačuvana su samo tri prijepisa Statuta koji je sastavljen u vrijeme Pietra de Canala. Taj se Statut sastojao od četiriju knjiga koje se nazivaju: O sudbama, O ugovorima i drugim aktima, O oporukama i posljednjim željama te O deliktima i kaznama. Osim od četiriju knjiga, Statut se sastoji i od 159 članaka. Članci nisu napisani istovremeno, nego su dodavani po potrebi, a zadnji potječe iz 1795. U Statutu je zapisano i kako su se birao župan. Navodi se da su ga birali ljudi određeni pomoću izborne kutijice i kuglica, bez ikakvog uplitanja izaslanog rektora. Grožnjan je imao dva župana, to su gradski župan ili „lo zuppano nostro della terra" i seoskog župana, odnosno „lo zuppano del Carso". Gradski župan je upravljao isključivo gradićem, a seoski župan upravljao je okolnim selima koji spadaju pod današnju općinu Grožnjan.

Načini ponašanja između seljaka i građanstva bili su pripisani Statutom, odnosno njime je regulirano ponašanje u društvu, neovisno o tome da li se radi o seljacima ili o građanima. Na taj je način, primjerice, regulirana posudba oruđa koje je služilo stanovnicima za obradu zemlje, te ako bi jedan seljak uzeo drugome neko oruđe bez pitanja, tada bi seljak kojemu je otuđeno oruđe bio oštećen jer nije mogao obavljati radove u polju; u tom slučaju, seljak koji je to oruđe uzeo morao je platiti štetu. Osim posudba oruđa, bilo je regulirano i kretanje u mraku, odnosno nakon tri sata ujutro stanovnicima je bilo zabranjeno kretati se Grožnjanom bez svijetla te je bilo obvezatno imati oružje uz sebe za bilo kakvu obranu ako bi došlo do toga, no ako je netko odlazio prije tri sata ujutro iz grada kako bi obišao svoje blago, bilo mu je dopušteno vratiti se bez svijetla i oružja. Stanovnici nisu smjeli nositi oružje svakodnevno, ali je za vrijeme sajmova to bilo dopušteno. Bilo je strogo zabranjeno brati tuđe voće bez vlasnikove dopuštenja, a ukoliko bi netko to napravio, osim štete koju je morao platiti, morao je dati i danak Veneciji, upravi, tužitelju i kancelaru. Statutom je bilo određeno i koga se smije, odnosno ne smije tužiti te kakve su bile kazne ukoliko su optužbe bile lažne. Ako bi jedna osoba optužila drugu za nešto što ta osoba nije učinila, tužitelj bi dobio kaznu koja je bila namijenjena optuženome. Ako bi jedan stanovnik optužio drugoga da mu je ukrao grožđe, za što je kazna bila plaćanje danka i odštete, a sud bi dokazao da optuženik to nije učinio, tada

bi taj danak morao platiti tužitelj zbog klevete. Ukoliko bi primjerice, šteta bila učinjena na vinogradu u vrijeme kada nije bilo berbe, oštećeni bi morao pričekati vrijeme berbe kako bi zatražio da mu počinitelj štete plati odštetu.

3. Bratovštine

Crkve su imale i ulogu društvenih središta. Za njihovo uzdržavanje brinule su se posebne bratovštine. To su jedine udruge u kojima su sudjelovali predstavnici svih staleža. Bratovštine su se bavile zdravstvenom i karitativnom djelatnošću, ostavštinama i osiguranjem, ali su također i gradile crkve i organizirale crkvene obrede. Prvotno su nastale kako bi pomogle obiteljima nakon što su im članovi umrli zbog bolesti kao što su kuga, malarija i slično. Osoba odgovorna za bratovštine bio je gaštald. Njegova dužnost bila je voditi poslovne knjige, pisati izvješća i obavještavati skupštinu o radu bratovštine. Birao se svake godine. U Grožnjanu je djelovalo 16 bratovština, a 1741. posjedovale su kuće, vrtove i vinograde. Najvažnije su bile: Blažene Djevice (Beata Vergine), Sv. Kuzme (San Cosma), Od milosrđa (Della Carità) i Sv. Vida (San Vito). U predbarokno vrijeme većina bratovština imala je zasebne kapele, a nakon izgradnje sadašnje crkve okupljale su se uz oltare. Djelovanje bratovština „Il nome di Dio" (Imena Božjeg) i „Della Carità" (Od milosrđa) povezuje se s uklesanim natpisima, prvim iz 1479. na prozorskoj erti, te drugim iz 1567., koji je stajao iznad ulaza u ubožnicu. Dolaskom Napoleona bratovštine su bile ukinute. Kao nastavak djelovanja bratovštine Sv. Kuzme, prema oporuci obitelji Armani, u kaštelu su 1806. osnovali bolnicu.[3]

[3] Zelenko, Rok, *Grožnjan / Grisignana: istarski grad umjetnika*, str. 53.

4. Spomenici

Spomenici predstavljaju materijalnu ostavštinu stanovništva. Oni podsjećaju nove generacije na postojanje života i prije njih. Mogu se podijeliti na one sakralne i svjetovne. Sakralne spomenike nemaju samo gradovi, odnosno nekadašnji kašteli, već i manja mjesta. U blizini svakog manjeg mjesta nalazi se neka kapelica, dok se u gradovima nalazi jedna crkva ili više njih. U svjetovne spomenike koje ima većina kaštela spadaju gradske zidine i gradska vrata.

4.1. Sakralni spomenici

Vjera u Boga postoji od davnina, te su stanovnici gradili crkve kako bi imali mjesto na kojem bi se mogli okupiti i zajedno klanjati Bogu. U crkvama se provode krštenja, vjenčanja, pa i pogrebi, te su se u nekim crkvama pokojnici čak i pokapali, a o ostalim se sakramentima znalo često zapisivati u kamene blokove od kojih je crkva izgrađena. Neke su crkve oslikane freskama kojima je najčešće prikazan dio života lokalnog stanovništva. Stoga, takve su građevine najbolji izvor informacija iz prošlosti i zahvaljujući njima danas se mnogo zna o prošlim vremenima. Većina gradića u Istri ima svoje crkve unutar i izvan zidina, te su najčešće one unutar zidina koje su danas uglavnom župne crkve, međutim crkve izvan zidina su sagrađene s razlogom. Moguće je vidjeti razliku između jednih i drugih crkava, naime, one unutar zidina su velike i prostrane te mogu prihvatiti veliki broj ljudi, dok su one izvan zidina vrlo male te ih se još naziva i kapelicama. U ono doba kada je Hrvatskom harala glad, kuga te ratovi, stanovništvo je smatralo da je to zbog zle kobi, stoga su izvan zidina izgrađene prostranije kapelice u kojima su liječnici odbijali i skretali zle sile.

4.1.1. Župna crkva Sv. Vida, Modesta i Krešencije

Ova se crkva (slika 2) prvi put spominje 1310., kada je novigradski biskup Giroldo imenovao nasljednika pokojnog župnika Pietra iz Čedada. Prvotno je bila posvećena Uznesenju Blažene Djevice Marije, a potom Sv. Vidu, Modestu i Krešenciji. To je jednobrodna apsidna crkva koja je 1770. rekonstruirana u baroknom stilu. U njoj se nalaze Girardijeve orgulje iz 1846. Slikar Ermenegildo de Troya 1914. naslikao je na središnjem oltaru crkve mučeništvo Sv. Vida, Modesta i Krešencije u rimskom Koloseumu iz 303. godine. Osim, glavnog oltara, u crkvi postoje još četiri sporedna koja su posvećena

Milosrdnoj Djevici Mariji, Srcu Isusovom, Sv. Blažu, Sv. Sebastijanu, Sv. Roku i Sv. Valentinu, te Sv. Antonu Padovanskom, Sv. Antunu Opatu i Arkanđelu Mihaelu. Pored župne crkve nalazi se zvonik visok 36 metara. Gradnja zvonika započela je 1600., a vrh je izgrađen između 1685. i 1688. Za današnji izgled crkve zaslužan je kanonik Antonio Puzzer s početka 18. stoljeća. Za vrijeme njegovog djelovanja crkva je dograđena i proširena, te je od tadašnjeg izgleda ostao samo komad zapadnog zida i izrezbarene barokne korske klupe s grbom obitelji Puzzer. Crkva ima oblik hrama te potječe iz razdoblja kasnog baroka. Sredstva za izgradnju bila su osigurana oporukom apostolskog pronotara u Poreču, Grožnjanca Ratissea. Zvonik je prije rekonstrukcije stajao samostalno. Do 19. stoljeća u župnoj se crkvi nije samo izvodila misa, nego se također čuvao Statut i školovala su se djeca. U 19. stoljeću, odnosno 1800., crkva dobiva privilegije jer je poslužila kao sklonište papi Piju VII. pred nevremenom, nakon što se njegova lađa sklonila u ušću rijeke Mirne. Tada je papa oltaru dao vrlo snažne moći u znak zahvalnosti. Odluka o moćima uručena je svećeniku Micheleu Dubazu. Specifičnost ove crkve je njezina posvećenost trima svecima, dok su inače crkve posvećene samo jednom svecu.

Slika 2. Crkva Sv. Vida, Modesta i Krešencije

Izvor: www.panoramio.com, 5. ožujka 2016.

4.1.2 Crkva Sv. Kuzme i Damjana

Ova crkvica nalazi se na malom trgu izvan zidina. Natpis uklesan u kamen nad ulazom navodi da je građevina iz 1554. posvećena Svetom Kuzmi i Damjanu, a obnovljena je 1834. Ima sačuvanu preslicu, no bez zvona. Slikar Ivan Lovrečić oslikava unutrašnjost freskama od 1988. do 1989. Na vanjskom zidu stoji natpis na kojemu piše da je crkvica sagrađena zahvaljujući radu i donaciji župljana. Ova je crkvica jedna od onih u kojima su Sveti liječnici tjerali zlu kob kako bi Grožnjan snašlo neko bolje vrijeme. Sveti liječnici su Sveti Kuzma i Sveti Damjan, te ih se još naziva Svetom braćom, a crkvica je ime dobila upravo po njima. Slikar Ivan Lovrenčić smatrao je kako je njihov rad vrlo bitan i kako ima vrlo veliku važnost za mjesno stanovništvo te je taj rad odlučio prikazati freskama u crkvici. Freske su dokaz toga da su Sveti liječnici djelovali na području Grožnjana. „U krhkoj crkvici opisao je njihove zasluge onako kako su to činili pisci Biblije za nepismene.“[4] Umjetnik je za svoj rad u crkvici morao prihvatiti ono što mu se nudi, a to su zlato oltara, mramorne volute, te bjelina zidova. S jedne i druge strane oltara nalaze se dva anđela koji daju dojam kao da oltar leti. Sveta su braća radila neprofitno, odnosno za svoj posao nisu tražili nikakvu materijalnu naknadu, a kada bi jedan posumnjao u drugog, zatražili bi da ne dijele grob skupa. Dakako da je bila riječ o nesporazumu, nisu se nikada niti jedan od dvojice ogriješili. „I mrtvi Kuzma i Damjan nastavili su činiti čudesa, a njihov zagrobni životopis pun je slikovitih i sočnih pojedinosti,“[5], a povjesničarka umjetnosti dr. sc. Željka Čorak smatra kako freskama na kojima je prikazano djelovanje Svete braće, oni djeluju i nakon svoje smrti. Freskama nije oslikan samo rad dvojice braće, već i rad cijelog lokalnog stanovništva, prikazana je važnost plodova koje daje zemlja i njihov trud oko tih plodova. Lovrenčićeve se freske razlikuju od fresaka ostalih autora jer su smještene u medaljonima i imaju bijele plohe, dok su freske ostalih autora koji slikaju u vrpcama pravokutnih polja. Freske imaju obilježje manirizma, odnosno umjetničkog pravca koji se u Europi pojavio u drugoj polovici 16. stoljeća. Djela ovoga pravca naglašavaju sklad, jasnoću i strogost, što se na slici 4. može vidjeti.

[4] Čorak, Željka, *Sv. Kuzma i Damjan u Grožnjanu*, str. 5.

[5] Na istome mjestu.

Slika 3. Freske u crkvi Sv. Kuzme i Damjana

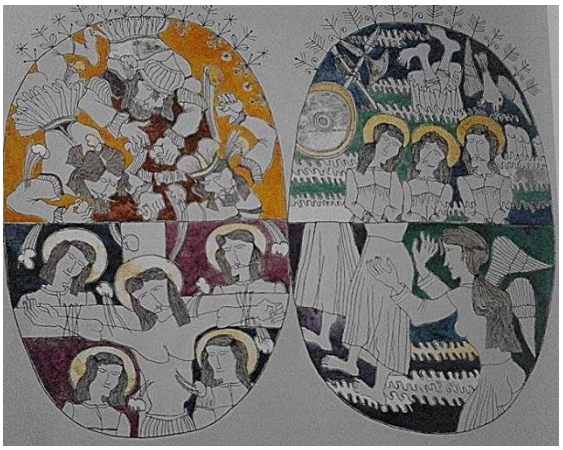

Izvor: Čorak, Željka, „Sv. Kuzma i Damjan u Grožnjanu“, str. 15.

Slika 4. Crkva Sv. Kuzme i Damjana

Izvor: www.panoramio.com, 11. svibnja 2016.

4.1.3. Ostale crkve izvan zidina

Na groblju se nalazi crkva Sv. Nikole, koja je u sadašnjem obliku iz druge polovice 19. stoljeća, s kapelicom Sv. Duha, koju je Matteo Martinčić izgradio 1598. U starim dokumentima spominju se i crkve Sv. Martina i Sv. Roka koje su se nalazile izvan zidina, a uništene su u 19. stoljeću.

4.2. Svjetovni spomenici

Kako je već navedeno, zahvaljujući spomenicima moguće je doznati najviše informacija o životu u prošlosti, te se kao najbolji spomenici navode oni sakralni. Osim sakralnih, svjetovni su spomenici oni koji također pružaju mnogo informacija. U Grožnjanu, od svjetovnih spomenika, do današnjih dana ostali su gradska vrata, zidine, fontik, te palača Spinotti.

4.2.1. Gradska vrata i zidine

Poznato je da su obrambene zidine gradića izgrađene u više faza, a svjedoci tome su proširenja koja su vidljiva na unutarnjoj strani. Veliki dio zidina je nakon pada Venecije 1797. srušen i iskorišten kao građevinski materijal. Grožnjan je imao dvoja gradska vrata, no danas su sačuvana samo jedna, ona veća. Ona se nalaze kod fontika, dok se druga gradska vrata,

odnosno Porta nova, nalaze na drugom kraju grada koji danas nije pretjerano posjećen. Pretpostavlja se da su glavna gradska vrata izgrađena 1477., no grbovi obitelji Morosini, Donà i Dolfin iz 16. stoljeća ukazuju na kasnije pregradnje. Između većih i manjih vrata stajao je podizni most i obrambeni jarak. U zgradi koja se nalazi pored zidina kapetan je bio dužan držati tavernu za potrebe vojnika. Od drugih gradskih vrata, Porte nove, danas je ostao samo toponim. Prolaz kroz ta vrata spuštao se do Bastije, gdje se nalazila luka preko koje su mletački upravitelji dolazili do Grožnjana.

4.2.2. Fontik

Fontik (slika 3) je u gradićima mjesto na kojem se trgovalo, sklapalo ugovore i sudilo. Grožnjanski se fontik nalazi desno od ulaska kroz gradska vrata. To je venecijanska loža iz 1557. U njoj se mjerili i ubirali porezi, te su se čuvali utezi i mjere. U fontiku se danas nalaze četiri nadgrobne ploče pisane na latinskome jeziku. Današnji oblik poprima 1597., te dobiva naziv palača Briani.

Slika 3. Današnji oblik fontika i palača Briani

Izvor: www.lokalnahrvatska.hr, 5. ožujka 2016.

4.2.3. Palača Spinotti

Palača potječe iz 17. stoljeća, a 1681. poprima današnji oblik za koji su zaslužni bilježnici i veleposjednici Spinotti. Palača je balustradom vezana za gradski fontik, jer su vlasnici 1664. preuzeli vlast nad njim. Zna se da su vlasnici palače Spinotti, jer je na cisterni, odnosno

bunaru koji se nalazi iza palače, uklesano ime Marie Stelle Spinotti koja ga je dala izgraditi. Nakon propasti mletačke vlasti, obitelj širi svoj posjed do kaštela te 1814. gradi novu kuhinju s velikim kaminom. Nakon vjenčanja Spinottijeve kćeri s Niccolòom Corvom, palača mijenja ime u Corva – Spinotti, no prema posljednjem vlasniku palača se zove Spinotti – Morteani. Na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće jedan član obitelji Morteani je u toj zgradi sagradio kompleks u kojem se danas nalazi središnji restoran. U 19. stoljeću u palača je bila austrijska žandarmerijska postaja. Danas se u njoj nalazi polivalentni centar koji služi za razne manifestacije.

5. Okolna mjesta

U okolici Grožnjana nalazi se nekoliko manjih mjesta i jedno veće, a to je Završje. U njima se tijekom godina smanjio broj stanovnika, a čak i Završje koje je bilo kaštel, danas se smatra selom.

5.1. Završje

Završje je nakon Grožnjana najveće mjesto u okolici. Nalazi se na 240 metara visokom brijegu i baš kao i Grožnjan, bilo je mjesto bogato poljoprivrednicima. Od svjetovnih spomenika ima dvostruke gradske zidine, koje su većim djelom očuvane i danas, te dvoja gradska vrata, od kojih su jedna još i danas očuvana. Završjem je vladala obitelj Contarini čiji se grb nalazi na gradskim vratima i to na strani na kojoj je i rijeka Mirna. Ulica od gradskih vrata vodi prema vrhu brda na kojem se nalazi crkvica Blažene Djevice Marije. Sagrađena je u 16., a obnovljena u 17. stoljeću. U crkvici se nalazio pehar s ocakljenim medaljonima iz 1476., međutim kasnije ga je crkva prodala, a danas se nalazi u Louvreu. Odmah do crkve nalazi se kuća obitelji Contarini. Završje se 1102. u darovnici markgrofa Ulricha spominje pod talijanskim nazivom Piemonte, koji se i danas koristi među lokalnim stanovništvom. Kasnije se još spominjao kao Pyamont, Pyomont ili Pemund. Kaštelom su 1300. vladali pazinski kapetani, 60 godina kasnije vladavinu započinje Venecija, a 1374. dolazi pod austrijsku vlast i tada dobiva položaj feuda. Završje je, baš kao i Grožnjan, zahvatilo migracijsko strujanje, pa je tako u prošlosti u kaštelu obitavalo devedeset obitelji, a danas oko četrdeset osoba.

5.2. Kostajnica

Kostajnica je tijekom prošlih stoljeća bila poznata kao mjesto brodara („batellanata“). Ona se spominje 1102., kao villa de Castan. Pred kraj 13. stoljeća prepuštena je istarskim markgrofovima te od tada sve povijesne događaje dijeli sa Završjem. Mjesto je bilo naseljeno još u antičko doba, tome svjedoče pronađeni ostaci u grobnicama, a od novijeg doba i ostaci zidina koji se nalaze na strani okrenutoj prema rijeci Mirni. Župna crkva posvećena je Blaženoj Djevici Mariji te Sv. Petru i Pavlu. Godine 1530. feud je stavljen na dražbu, pa vlasnicima postaje obitelj Contarini. Kostajnica ima svoj grb, a to je grb obitelji Castagna koja je nekada živjela na feudu. Nakon kuge koja je napala Grožnjanštinu 1630., Venecija potiče dolazak obitelji iz Dalmacije i ostalih hrvatskih krajeva.

5.3. Šterna

Mjesto Šterna dobilo je naziv zato što je ispresijecano vodenim tokovima, te u njemu postoji nekoliko bunara, a u prošlim vremenima bila je poznata kao Grožnjanska Cisterna. Godine 1102. markiz Ulrich II. daruje Šternu akvilejskoj patrijaršiji, koja je daje u feud novigradskom biskupu. Patrijarsi Šternu ustupaju 1260. Almericu XXX. iz Svetog Jurja na Mirni. Zatim prelazi goričkim grofovima, a polovicom 13. stoljeća postaje dijelom Momjanske gospoštije. Kada je 1358. Venecija kupila Grožnjan s čitavom Grožnjanštinom, i Šterna je postala venecijanskim posjedom. Budući da je 1420. Venecija osvojila patrijarhov dio Istre, Šterna prelazi pod upravu Pietrapelose, a 1564. dijelom postaje feudom obitelji Gravisi, a dijelom obitelji Del Bello.[6] Tijekom rata koji se odvijao između Cambraiske lige i Venecije, Šterna je stradala od čestih napada plaćeničkih skupina obiju strana. Do završetka Drugog svjetskog rata pripadala je Grožnjanu, osim razdoblja od 1947. do 1954. kada je Šterna Pariškim mirovnim sporazumom pripala FNR Jugoslaviji, a Grožnjan je do 1954. pripadao zoni B Slobodnog Teritorija Trsta.

[6] www.tz-groznjan.hr, 15. ožujka 2016.

5.4. Kuberton

Važnost mjesta Kuberton očituje se u mjesnoj crkvi, koja je posvećena Sv. Lovri i u njoj se nalazi drveni oltar, a ostala imovina crkve je uglavnom ukradena. Zapisi spominju kako je crkva imala i veliku dragocjenost, bakreni procesijski križ s obostranim izbočenim prikazima i brončanim raspelom u čiju je stražnju stranu bila ugrađena ocakljena pločica s nebeskim simbolima na plavoj pozadini. Djelo potječe iz 13. stoljeća, ali ne zna se gdje se danas nalazi. U jednom od oltara crkve pronađena je 1655. zapečaćena pergamena s upisanom godinom 1543., a bilježila je posvećenje crkve Sv. Lovre. U crkvenom smislu Kuberton je pripadao Šterni, a bio je feud novigradskog biskupa. U 13. stoljeću pripadao je Filipu di Cosiliaco, vazalu goričkoga grofa Majnarda III. On je 1250. potvrdio potomcima Andree de Cirlago da je to mjesto prodao njihovom ocu. Nakon pripojenja Republici Veneciji u 16. stoljeću Kuberton postaje posjedom obitelji Vergerio, a kasnije dijelom i obitelji Del Bello, kojoj se 1585. priznaje opća investitura. Kasnije posjed kupuje obitelj Belli, koji ga daju kao miraz kćeri.

Osim Završja, Šterne, Kostajnice i Kubertona, Grožnjanština ima još nekoliko manjih mjesta, to su Antonci, Makovci, Martinčići, Bijele Zemlje te veliki broj sela koja su napuštena ili imaju jako mali broj stanovnika.

6. Povezanost s okolnim mjestima

Jedan od razloga zašto je Grožnjan bio gusto naseljen, je blizina Vie Flavie, ceste koja od Ponte Portona ispod Grožnjana prelazila rijeku Mirnu na svojem putu od Pule prema Trstu, odnosno Aquilei. Osim toga, u doba Mletačke Republike Grožnjan je bio povezan s rijekom Mirnom, a najpoznatija je bila povezanost s okolnim mjestima preko Parenzane, željeznice koja je povezivala tri države.

6.1. Parenzana

Osim Vie Flavie, Grožnjan je kasnije s Trstom bio povezan i željezničkom prugom. Parenzana je željeznička pruga koja je Grožnjanu dala veliku osobitost u 20. stoljeću, a nastala je 1900. Povezivala je Poreč i Trst, te prolazila kroz Grožnjan, što je uvelike utjecalo na stanovništvo kojem je bilo omogućeno putovati. Duga je 123 kilometara, a sastoji se od 8 tunela, 11 mostova i 6 vijadukata. Pruga je imala dosta poteškoća, no ipak je prvi vlak pušten u promet 1902. kada je krenuo iz Buja prema Trstu. Kretao se na paru, oko 23 – 45 km / h, a najkraće putovanje je trajalo oko tri sata. Osoblje na vlakovima sastojalo se od tri vlakovođe i tri konduktera, a osoblje na lokomotivama od četiri strojovođe i četiri ložača; u zapisniku nije naveden broj kočničara koji su također trebali biti u vlaku. Vagoni su bili uređeni i podijeljeni u prvu, drugu i treću klasu, a osim njih bilo je još i teretnih vagona i vagona za prtljagu. Nažalost, pruga koja je uvelike pomogla stanovništvu, bila je u funkciji samo 33 godine. Ostali nazivi za Parenzanu su Istrijanka, Istranka, Porečka, no poznatija je kao Parenzana, što je talijansko ime. Zadnja vožnja vlakom bila je 31. kolovoza 1935., nakon čega je ukinuta zbog bržih sredstava prometovanja, kao što su autobusi i automobili. Nakon prestanka funkcioniranja pruge, Mussolini ju je dao rastaviti da bi se željezo prevezlo u Etiopiju i rastopilo se te od njega napravilo oružje kojim se namjeravalo osvojiti Etiopiju; međutim brod kojim se prevozilo je potonuo. Na stotoj obljetnici prve vožnje odlučeno je ponovno oživiti staru prugu, pa je tako krenuo projekt pod nazivom „Parenzana – put zdravlja i prijateljstva“. Danas se Parenzanom kreću brojni biciklisti, ali i mještani prilikom šetnje. Od ove godine vlak ponovno vozi, naime riječ je o turističkom vlakiću koji će turiste prevoziti Parenzanom te uz riječi vodiča, naučiti ih ponešto o njoj. Nažalost, ostaci pruge i tadašnjeg vlaka su rasprodani ili se čuvaju u muzejima. Postoji i nekoliko zanimljivih činjenica vezanih za Parenzanu. Primjerice, na dan prvog prometovanja, 1. travnja 1902., u Trstu vlak nije

dočekalo mnogo ljudi, jer su zbog stalnih odgoda prve vožnje smatrali kako se radi o prvotravanjskoj šali. Kako je karta za putovanje vlakom bila prilično skupa, stanovnici su kraticu TPC (Trieste-Parenzo-Canfanaro, iako pruga do Kanfanara nikad nije produžene) preimenovali u „Tassa perpetua comunale“, što se prevodi kao „stalni općinski porez“. Veliki problem je bila i sporost, jer su se na taj način mnogi putnici mogli švercati, a uspinjanje je bilo toliko sporo da su neki putnici mogli izaći van i protegnuti noge, te se ponovno vratiti i to sve za vrijeme dok se vlak kretao uzbrdicom. Na vagonima su postojali otvori za pisma, te je stanovništvo to iskoristilo za slanje i tajnih pisama, a svaki dolazak vlaka u mjesto smatralo se velikim događajem.

6.2. Mirna

Rijekom Mirnom je Grožnjan bio povezan s Venecijom. Pristanište se nalazilo na lokalitetu Baštija, odnosno palada Baštija, no ona je bila u 20. stoljeću zasuta kako bi se regulirao tok rijeke, jer je ona svojim vijugama stvarala brojne močvare koje su zbog nečiste vode bile izvor malarije. Močvare su nastajale zbog onečišćenja koje je nastupilo nakon pada Mletačke Republike 1797. Malarija je iskorijenjena 1930., kada je Kraljevina Italija izvršila bonifikaciju doline i isušila močvare. Na Ponte Portonu nalazio se most na kojem se plaćala cestarina. Na tom su mjestu drevni žitelji izmjenjivali različitu robu. U Statutu piše kako domaći stanovnici nisu plaćali trošarinu jer su oni pomogli u izgradnji mosta. Stranci su plaćali jedan sold za konja, a ukoliko su išli pješice, šest malih denara za svakog pješaka. U okolici Grožnjana, točnije u Kostajnici, bilo je stanovnika koji su se bavili brodarenjem, zvali su se battellanti. Oni su nizvodno odvozili drvo i meso, a uzvodno dovozili razne namirnice. Prema moru su jedrili ili veslali, a uzvodno su brodove vukli pješice ili volovima.

Za vrijeme vladavine Rimljana Mirna je bila vrlo plovna, te su manje brodice mogle stići i do ispod kaštela Pietrapelose koji se nalazi nedaleko od Buzeta. Međutim, prolaskom godina, kako nitko nije vodio računa o čišćenju, riječno se dno podignulo, te su mogle ploviti samo manje brodice ravnog dna. Za čišćenje korita Mirne pobrinula se Venecija, kako bi iz Motovunske šume koja se proteže duž rijeke i koja je posvećena Sv. Marku, mogla uzeti drva. Drva su Veneciji koristila pri pravljenju balvana na kojima ona i danas stoji.

Od Ponte Portona, baš kao i danas, bile su ceste koje su išle prema Kostajnici, Livadama, Završju, Motovunu, Buzetu, Bujama, Vižinadi i Grožnjanu, stoga je na tom mjestu postojala i

gostionica koja je svojim gostima nudila i uslugu smještaja. Osim gostionice, na Baštiji se nalazila i crkvica koja je posvećena Majci Božjoj, te u unutrašnjosti na oltaru stoji pala s likom Majke Božje. Crkvica je bila od velike važnosti za mornare koji su se dolazili moliti, ali i za lokalno stanovništvo koje je stizalo u procesijama, te za brojne mladence koji su u njoj sklopili svoj brak. Bila je četvrtastog tlocrta, s malom preslicom na pročelju i lopicom poduprtom stupovima. Godine 1999. renovirana je iz temelja.

Prometovanje Mirnom obustavljeno je zbog pojave cesta.

7. Stanovništvo

Najvažniji element svakog grada jest stanovništvo, bez stanovništva ne bi bilo niti naselja. Vrlo je zanimljivo vidjeti na koji su način regulirani odnosi u društvu, ono što je dopušteno i ono što je zabranjeno, kako bi se mogla uočiti razlika između nekadašnjih zakona i onih današnjih te kako bi se moglo vidjeti čime se stanovništvo bavilo u prošlosti, a čime se bavi danas.

Prema popisu stanovništva iz 1910., u gradskoj jezgri Grožnjana živjelo je 1658 stanovnika, a na cjelokupnom području općine 4028 stanovnika.[7] Danas u gradskoj jezgri živi 750 stanovnika, te mnogi kažu da Grožnjan ima više umjetnika nego žitelja.

7.1. Uprava

U 13. stoljeću Grožnjanom je vladao Weickhard iz Kostela. S obzirom da je obitelj mnogo ratovala i da su sinovi Weickharda ubili momjanskog kaštelana Bajkina, odrubljene su im glave. Tada je feudalna uprava nad Grožnjanom pripala Ulrichu Reifenbergu iz Branika, vazalu goričkih grofova. Dana 23. prosinca 1358., Reifenberg je Mlečanima prodao Grožnjan i okolicu za 4000 dukata. Prvi mletački kapetan u Grožnjanu bio je Pietro Dolfin. Općina je raspolagala s dva nadzornika, to su „giustitiari del Comun“, čiji je zadatak bio nadzirati mjere i trgovine te „fontegaro“, odnosno skladištar koji je upravljao fontikom, tj. gradskim zalihama. Birali su se svake godine, a njihova dužnost trajala je šest mjeseci, od početka sjetve 1.ožujka do kraja žetve 8. Rujna.

[7] www.tz-groznjan.hr, 15. ožujka 2016.

7.2. Građanstvo i seljaštvo

Građanstvo su činile obitelji čiji su članovi bili predstavnici u gradskom vijeću. Punoljetnost se stjecala s 14 godina, a pravo u izborima s 23 godine, ako su stanovnici dobili potporu polovice vijećnika. Stranci su pravo u izborima dobivali nakon 20 godina življenja u naselju. Vršila se obveza regalije, koju su imali kmetovi i zakupnici prema zemljišnim gospodarima. Ona se vršila za Sv. Martina, kada se davalo vino i svinjsko meso, te u vrijeme žetve, kada se davalo žito. Osim davanja regalije, kmetovi su bili obvezni desetinu dati i crkvi, plaćati porez i cestarinu. Postojala je i zabrana prodaje vina, osim između 29. travnja i 29. rujna. Također, imali su i radne obveze koje se sastoje od popravka putova i mostova, čišćenja kanala i prijevoza hrastovih trupaca za potrebe venecijanskog Arsenala.

7.3. Obrtnici

U Grožnjanu su postojale brojne pekarne, mesnice, uljare, kovačnice, krojačnice, tkaonice, postolarske i stolarske radionice. Prva je kovačnica otvorena u 15. stoljeću po naredbi gradskog vijeća. Nekadašnji ulaz u kovačnicu, koji je danas zazidan, nosi uklesan grb s naznakom „F (aber)“, a lijevo i desno nalaze se nož i ralo. U gradiću je postojalo i desetak gostionica. No, tek kada se vino počelo kvariti vlasnici vinskih podruma su imali pravo otvarati ih. Za vrijeme Mlečana, prvenstvo prodaje vina imala je državna taverna pored gradskih vrata. U gradiću postoji tzv. „Via dei tesseri“ ili „Tkalska ulica“. Tkalstvom su se bavili muškarci, koji su od grise izrađivali konope. Osim Tkalske ulice, postojala je Mesarska ulica i Vela ulica, gdje su se nalazile brojne krojačnice i trgovine. Lončariju i rukotvorine su donosili stanovnici Zrenja.

7.4. Sajmovi

Sajmovi su se održavali dvaput godišnje, na dan Sv. Vida u lipnju i na dan Sv. Marije u rujnu. Sajam na dan Sv. Vida održava se i danas, ali po cijelom gradiću, a središte sajma nalazi se ispred crkve Sv. Modesta, Vida i Krešencije, a u to doba održavali su se na platou između gradskih vrata i crkve Sv. Kuzme i Damjana.

8. Grožnjan pod Austrijskim carstvom

Grožnjanom nije upravljala samo Mletačka Republika, nego i Austrija. Ona vlada od 1797., odnosno od pada Mletačke Republike. Prije dolaska pod vlast austrijske monarhije, Napoleon je pokušao 1805. zaposjesti gradić, no bio je poražen. Za vrijeme vladanja Austrije došlo je do niaz reformi koje su se često mijenjale. God. 1902., za vrijeme otvaranja već spomenute pruge Parenzane, car Franjo Josip I. posjetio je Grožnjan i boravio u kući Calcina. O tom posjetu svjedoči ploča koja se nalazi iznad gradskih vrata. U tom razdoblju bilo je i brojnih reformi u arhitekturi, odnosno došlo je do nekoliko dogradnji. Sagrađena je cisterna ispred crkve i terasa ispred ulaznih vrata, koja je služila za igranje boća. Veliki dio zidina nije ostao sačuvan jer je u to doba iskorišten za izgradnju i obnovu groblja i crkvice. Građanstvo jača jer su se kmetovi za otkup zemlje morali zaduživati kod njih. Osim građanstva jača i poljoprivreda, jer su mediteranski proizvodi na austrougarskom području imali visoku cijenu, no i zbog potreba pomorske vojne baze u Puli. Tragovi Mletačke Republike izlaze na vidjelo kada se stanovnici koji su se koristili talijanskim jezikom i hrvatski stanovnici sukobljavali između imena željezničkih postaja. Taj je sukob još više pojačao i talijanski i hrvatski nacionalni pokret. Hrvatski pokret je početnu fazu imao u Trstu, a bio je povezan sa slovenskim nacionalnim pokretom. Nositelj je bilo svećenstvo, jer je pismenost među stanovnicima bila vrlo mala. Njegov zahtjev bilo je otvaranje škola, te je prva takva škola otvorena u Martinčićima.

9. Dvadeseto stoljeće u Grožnjanu

U dvadesetom je stoljeću bilo velikih promjena na području Grožnjana. God. 1902. izgrađena je pruga Parenzana. Zahvaljujući njoj bilo je moguće vino, ulje, žito i jaja prodavati u Trstu i Kopru, što je omogućilo veću proizvodnju i bolje uvjete života za stanovništvo. Grožnjan je osim kovača, poljoprivrednika, krojača i postolara, imao i liječnika, školu, poštu, trgovine hranom i odjećom, uljaru, odvjetnika i bilježnika. U to je doba većina mjesta tog područja bila elektrificirana zahvaljujući glavnom vodu koji je prolazio od Buzeta do mora.

U dvadesetom stoljeću veliki je broj stanovnika napustio Grožnjan, jer im je peronospora uništile vinograde koji su bili jedan od glavnih izvora zarađivanja. Odlasku je pridonijela Parenzana koja im je to omogućila, njome su stanovnici išli ne samo u veće gradove koje je pruga povezivala, već i u okolna sela u kojima su bili bolji uvjeti za život. Stanovnici koji su ostali bili su talijanizirani nakon što je Italija pobijedila u Prvom svjetskom ratu. Zbog

talijanizacije, spomenuta hrvatska škola u Martinčićima bila je ukinuta, te su se otvorile talijanske škole. No, u gradiću je bilo i pozitivnih promjena, pa je tako uvedena ulična rasvjeta i vodovod, a 1935., kada Parenzani dolazi kraj, pruga je razmontirana. Osim talijanizacije preostalog stanovništva, snašlo ih je i veliko siromaštvo jer je poljoprivrednim proizvodima ponovno pala cijena, a natalitet je sve veći, pa se za zaradu muškarci zapošljavaju u kamenolomu, a žene odlaze na posao u Trst. Nakon početka Drugog svjetskog rata, stanovnici započinju pokret otpora te partizani uništavaju sjedište fašističke policije, zgrada je izgorjela, a na tom mjestu se danas nalazi trg Belvedere. U otporu uz Hrvate sudjeluju i talijanski antifašisti koji su se borili protiv njemačke okupacije. U rujnu 1943. u Pazinu je donesena odluka o sjedinjenju Istre s maticom Hrvatskom. Odluku je donio Narodnooslobodilački odbor za Istru.

Istra je podijeljena na dva dijela, onaj dio koji je spadao pod Jugoslaviju i onaj koji je spadao pod Slobodni teritorij Trsta. Zonom A upravljala je angloamerička vojska, a zonom B jugoslavenska vojska. Grožnjan je spadao pod zonu kojom je vladala ova potonja.

U Londonu je 5. listopada 1954. potpisan Memorandum kojim je odlučeno da zonom A upravlja Republika Italija, a zonom B Federalna Narodna Republika Jugoslavija. Osimskim sporazumom 1975. definirana je granica između Republike Italije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, čime je zona B pripala Jugoslaviji.

Godine 1965. Grožnjan je proglašen gradom umjetnika, što je ga oživilo. Nekoliko obitelji iz obližnjih mjesta popunilo je prazne kuće, a ostatak je dan na korištenje umjetnicima koji su dolazili iz ostatka Hrvatske, Slovenije i Vojvodine. Jedan je dio kuća 1969. dan na korištenje Kulturnom centru Međunarodne federacije Muzičke omladine.

Nakon dolaska pod jugoslavensku vlast, stanovnicima je ponuđena mogućnost preseljenja u Italiju, te ponovno dolazi do masovnog iseljavanja. Potomci stanovništva koje je tada iseljeno danas se vraćaju u Istru. Organiziraju se brojni izleti u kojima sudjeluju upravo stanovnici Trsta ili, kako ih lokalno stanovništvo naziva, „Trieštini“, koji dolaze vidjeti svoju djedovinu, odnosno dolaze upoznati kraj u kojem su njihovi roditelji živjeli. Talijanske škole djeluju i danas u istarskim gradovima, a ona najbliža Grožnjanu nalazi se u Bujama. Veliki dio učenika općine Grožnjan pohađa talijansku školu, a kasnije svoje obrazovanje nastavlja na fakultetima u Trstu. Zbog talijanizacije, danas je na ovome području glavni jezik sporazumijevanja između stanovnika talijanski (venetski) dijalekt koji se koristi u Venetu, pa

je i preko iz toga vidljiv utjecaj Mletačke Republike u prošlosti. Nažalost, veliki broj stanovnika, osobito onih starijih, ne zna se služiti hrvatskim jezikom ili ga koriste vrlo slabo.

10. Umjetnost

Nakon razdoblja bolesti i ratova, uslijedio je preporod gradića. Ulice su počišćene od smeća i ruševina, obnovljena je gradska mreža. Osnovna je škola preseljena u drugu zgradu jer je tadašnja zgrada bila namijenjena za galeriju koja danas nosi naziv Fonticus, a tada joj je ime bilo Gradska galerija. U njoj su se svake godine održavale izložbe, i danas je to još uvijek tako. Pokretač je bio Aleksandar Rukavina, zagrebački kipar koji se 1965. preselio u Grožnjan kako bi mogao u Bujama predavati likovni odgoj. On je u Grožnjanu otvorio atelje i pozvao studente obližnjih zemalja da posjete mjesto i okolicu, za koju je vjerovao da ima izuzetni kamen koji se može klesati. Odazvali su se uglavnom studenti iz Slovenije. Takva manifestacija, odnosno dolazak studenata koje se podučava i koji djeluju u Grožnjanu, održava se i danas i zove se Ex tempore.

Ex tempore je manifestacija u kojoj svatko može sudjelovati, neovisno radi li se o stranim državljanima ili domaćem stanovništvu. Osobe koje sudjeluju oslikavaju platno koje je kasnije izloženo na ulicama, te se bira najljepši rad. Veliki broj sudionika svoja platna oslikava u prirodi, odnosno na zidinama grada ili na ulicama, pa u tim danima grad ponovno dobiva onu dozu života koju je imao kada su studenti stizali na svoje usavršavanje. U dane kada se održava manifestacija, Grožnjan je prepun slikarskih djela te se još naziva i galerija na otvorenome, na taj se način odaje počast Aleksandru Rukavini i podsjeća se stanovništvo, ali i goste zašto se gradić naziva Gradom umjetnosti. „Ljudskim skupinama potrebne su tradicije koje znače stabilnost i proizvode sigurnost. Ako to vrijedi za narode koji posjeduju čitav arsenal oruđa za izgradnju i održavanje raznih oblika kulture koji se protežu u vremenu, kod malih i ranjivih zajednica tradicije postaju ključne zbog identiteta njezinih pripadnika.“[8] Prvi se put Ex tempore održao 1994., te je označio preporod gradića koji je početkom 20. stoljeća bio gotovo napušten. Manifestacija ne uključuje samo odabir najljepše slike, već i brojne druge aktivnosti poput tematskih izložbi, akademskih predavanja o umjetnosti, povijesti i likovnoj kritici, zatim izložbi gljiva među koje spada i tartuf koji djelomično obilježava područje Grožnjana, izložbi vina i ulja lokalnog stanovništva. Ex temporama se na

[8] Jelicich Buić, M. et al., *Ex tempore: antologijska izložba,* Talijanska unija Rijeka – Narodno sveučilište iz Trsta, 2013., str. 3.

nekoliko dana godišnje obilježava tradicija gradića, prvenstveno umjetnička, ali i ona poljoprivredna.

Danas u Grožnjanu radi oko tridesetak galerija, te se sam turizam zasniva na njima i na prodaji domaćih proizvoda, kao što su maslinovo ulje i vino. Osim likovnih manifestacija, turiste privlači i glazba, odnosno festival nazvan „Jazz is back“. Održava se svake godine u rujnu i okuplja mnogobrojne turiste diljem svijeta. To je započelo kada je tajnik Federation Internationale des Jeunesses Musicalesa došao u Grožnjan, te mu je bio predstavljen projekt glazbenog kampa. FIJM je Međunarodna federacija glazbene mladeži koja je podržala projekt i on je otvoren 3. kolovoza 1969. U centru u kojem je bio održan kamp danas se održavaju tečajevi za komornu glazbu, majstorski tečajevi, tečajevi za djecu, za kulturne animatore, za jazz, arhitekturu, ples i kazalište, a također postoji i Imaginarna akademija za kazalište i film.

Grožnjan nije bez razloga prozvan Gradom umjetnosti. Umjetnost je obilježila njegovu bližu povijest te je obilježava i danas. Kako je zahvaljujući umjetnosti gradić bio preporođen i kako je umjetnost dovela brojne stanovnike, tako je to i danas. Za vrijeme održavanja Ex tempora i Jazz festivala, umjetnost ponovno dovodi brojne posjetitelje, te bi se moglo reći da toliki broj posjetitelja niti ne stane na ulice gradića.

Gradska galerija Fonticus, čiji je vlasnik općina Grožnjan, promovira recentnu likovnu produkciju domaćih i inozemnih umjetnika. Njezin postav obuhvaća nekoliko heraldičkih oznaka, nekoliko grbove iz Hrvatske, te nekoliko iz Slovenije i Njemačke.

11. Plan grada

1) Kaštel (sjedište podestata)

2) Župna crkva Sv. Vida, Modesta i Krešencije

3) Fontik

4) Zgrada za cernide

5) Crkva Sv. Kuzme i Damjana

6) Palača Spinotti

7) Pisarnica

8) Stara kovačnica

9) Kuća Corner

10) Crkvica Sv. Nikole (na groblju)

11) Kapelica Sv. Duha

- žutom bojom označene su današnje galerije

Grožnjan ima srednjovjekovnu strukturu, što se može vidjeti iz zbijenosti kuća. Jedna je ulica bila ona „glavna“, gdje se išlo od Fontika do župne crkve. U toj su ulici nekada bili smješteni Fontik, odmah na ulazu, zatim zgrada za cernide, odnosno zgrada u kojoj je obitavala vojska koja je štitila Grožnjan, pisarnica u kojoj su se pisali i prepisivali svi važni dokumenti, palača Spinotti te Kaštel, odnosno sjedište podestata. Danas se u toj ulici nalazi Fontik u kojem se za vrijeme održavanja manifestacije Ex tempore pečatiraju platna, info punkt u kojem se turiste upoznaje s Grožnjanom, uredi općine, trgovina, palača Spinotti koja je danas obiteljska kuća, polivalentni centar u prostoru gdje je nekada bilo sjedište podestata, te brojne galerije. U dvorištu kuće Corner danas se za vrijeme održavanja Ex tempora proglašava pobjednik. Ako se kreće od glavnih gradskih vrata prema kući Corner te dalje prema istočnoj strani grada, doći će se do drugih gradskih vrata od kojih je danas ostao tek uzak prolaz kojim se ide do zidina.

Kaštel, dio palače Spinotti, crkva Sv. Vida, Modesta i Krešencije i zgrade koje se nalaze nasuprot crkve, te sve do stare kovačnice, potječu iz srednjeg vijeka. Zgrade koje se nalaze istočno, odnosno zgrade iz ulice u kojoj se nalazi kuća Corner, potječu iz 15. stoljeća, a zgrade kod Porte nove potječu iz 16. stoljeća i kasnije. Zanimljivost je da je najviše gostionica bilo kod gradskih vrata.

12. Zaključak

Grožnjan je zbog razvijenog turizma danas poznatiji nego što je bio u prošlosti. No i tada, kao i danas, poznat je pod nazivom Grad umjetnika. Zbog povezanosti s Parenzanom, zbog starih crkava, pa čak i starih mlinova i izvora vode, te zbog razvijenog agroturizma i zbog mjesnih „fešti“, turistima su poznata i okolna sela koja, doduše, nemaju razvijenu povijest kao Grožnjan. U Grožnjanu se „fešta“ održava svakog 15. lipnja, na Dan Sv. Vida, baš kao što se i u prošlosti na taj dan održavao sajam. Većina današnjega Grožnjana potječe još iz doba 15. stoljeća, nema novih zgrada, nego su samo tadašnje zgrade renovirane. U tadašnjim mesnicama, uljarama, stolarskim i postolarskim radionicama, krojačnicama i sl. danas se nalaze galerije i restorani. Zgrada kaštela je u funkciji dvorane u kojoj polaznici Muzičke škole održavaju koncerte, no ona ima i druge svrhe. Zgrada koja također ima dug vijek postojanja je kuća Corner, međutim, ona nije razrađena u radu zbog nemogućnosti pronalaska informacija.

Sažetak na hrvatskom jeziku:

Grožnjan je gradić smješten na brežuljku u blizini Buja, naziva se još i gradom umjetnika, te je jedan od nekolicine istarskih gradića koji imaju vrlo bogatu povijest. Ona započinje još u doba neolitika kada se naseljavaju prvi stanovnici. Tijekom povijesnih razdoblja u Grožnjanu se grade trajne nastambe, zidine, gradska vrata, crkve, te se razvija gradska uprava. Od crkvi najbitnija je ona unutar zidina koja je izgrađena u čast Sv. Vida, Modesta i Krešencije, odnosno, prvotno u čast Uznesenja Blažene Djevice Marije, a specifična je po tome što danas nije okrenuta s one strane s koje je bila u prošlosti, kada je tek izgrađena. Ostale dvije crkve nalaze se izvan gradskih zidina, to su crkva Sv. Kuzme i Damjana te crkva Sv. Nikole. Od svjetovnih spomenika Grožnjan ima gradska vrata, zid oko jednih vrata je još sačuvan, dok zid oko drugih nije. U blizini gradskih vrata, s unutarnje strane, nalazi se fontik koji je imao različite funkcije, poput trgovanja i suđenja. U blizini fontika nalazi se palača Spinotti, prepoznatljiva po bunaru koji se smješten ispred nje, jer se na njemu nalazi ploča s imenom Marie Stelle Spinotti koja ga je dala napraviti.

Grožnjan je bio s okolnim mjestima povezan Flavijevskom cestom kojom se išlo u Trst, zatim Parenzanom i rijekom Mirnom. Parenzana je željeznica koja je povezivala Poreč, Kanfanar i Trst, a prolazila je kroz unutrašnjost Istre, te je tako išla i u blizini Grožnjana. Povezanost s Venecijom bila je omogućena zahvaljujući rijeci Mirni za čiji prijelaz se plaćala cestarina. No, rijeka je bila i izvor malarije zbog onečišćenosti, te je zbog toga bilo otežano prometovanje njome, odnosno izbjegavalo se.

Grožnjanskim je stanovništvom najprije vladao Weickhard iz Kostela, a zatim Ulrich Reifenberg iz Branika, dok je prvi kapetan bio Pietro Dolfin. Stanovnici su se prvotno bavili poljoprivredom, što se i danas može vidjeti. I u današnje vrijeme, kao i u prošlosti, u Grožnjanu je postojala uljara, nekoliko vinskih podruma te brojne njive. Nekoliko godina nakon što je Grožnjan bio napušten, zbog zanimljivog krajolika počeli su ga posjećivati umjetnici, koji su se kasnije tamo i nastanili te je tako prozvan Gradom umjetnika.

Summary on English:

Grožnjan is a small city situated on a hill near the city of Buje. It's called "The city of art" and is one of the small cities in Istria with a very large history. The history of Grožnjan starts in the time of Neolithics, when first inhabitants are coming in the city. True the time people started to built permanent houses, city doors, churches and the city administration starts to develop. The most important church of the city is the church of St. Vido, Modesto and Crescentia, which was first built in the honor of Virgin Mary. The church is very specific because today it isn't turned on the same side like it was in the past. The other two churches are situated out of the city walls, and those are dedicated to St. Kuzma and Damian, and the other one is dedicated to St. Nicholas. Monuments that are not related to religion are city doors, city walls which is not preserved completely. Near the city door, inside of the walls is situated the Granary, that in the past was place of trading and trial. Near the Granary is situated the palace Spinotti, which is recognizable by the well where is a slab with the name of Marie Stelle Spinotti, the woman who gave to build the well.

Grožnjan was related with other places in the neighborhood by the street called Via Flavia, which was connecting Trieste, Parenzana and Mirna. Parenzana is a railway which was connecting Poreč, Kanfanar and Trieste and it was passing true the central Istria. Connetion with Venice was enabled thanks to the river Mirna for which was obligate to pay the toll. But the river was also the source of malaria, and it was very contaminated, so this was the reason why the circulation (traffic) was very difficult.

Grožnjan was firstly governed by the Weickhard of Costel, than by Ulrich Reinferberg of Branic, and the first captain was Pietro Dolfino. Residents of Grožnjan were farmers, like they mostly are even today. Today, like in the past in the city of Grožnjan there is an oil refinery, some wine cellars and a lot of fields. A few years after Grožnjan was abandoned, thanks to the interesting landscape, artists started to come to Grožnjan and they began to inhabited, so the city was called "The city of art".

Sažetak prevela: Alica Jugovac, prof. engleskog i njemačkog jezika

Literatura:

- Čorak, Ž., 2005., *Sv. Kuzma i Damjan u Grožnjanu*, Art studio Azinović
- Gobbo, Tomizza, 1991., *Bujština / Il Buiese*, Liber, Kranj
- *Istarska enciklopedija*,2005., Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb
- Jelicihch Buić, M. et al., 2013., *Extempore: antologijska izložba*, Talijanska unija Rijeka – Narodno sveučilište iz Trsta, Trst
- Klen, D., Statut Grožnjana, *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci*, sv. 9., 1963.-1964., str. 205.-256. i sv. 10, Rijeka 1964.-1965., str. 203.-243., Rijeka
- Rukavina: *Grožnjan/ Grisignana 1965 – 2005*, 2005., Hrvatsko društvo likovnih umjetnika Istre,
- Zelenko, R., *Grožnjan / Grisignana – Istarski grad umjetnika*, 2011., Slovensko kulturno društvo ISTRA, Pula

Izvori:

- http://www.groznjan-grisignana.hr/povijest.asp., 13. III. 2016.
- http://www.tz-groznjan.hr/index.php/mjesta/groznjan, 15. III. 2016.
- http://www.parenzana.net/hr/povijest_parenzane, 15. III. 2016.
- http://www.tz-groznjan.hr/index.php/mjesta/dolina-rijeke-mirne, 15.III. 2016.
- http://www.parenzana.net/hr/povijest-parenzane/zanimljivosti/5689, 15.III. 2016.
- http://proleksis.lzmk.hr/38701/, 15. III. 2016.
- http://prikrivenisimboli.blogspot.hr/, 5. III. 2016.
- http://www.panoramio.com/user/828618/tags/GRO%C5%NJAN, 5. III. 2016.
- http://www.lokalnahrvatska.hr/groznjan, 5. III. 2016.
- http://www.panoramio.com/photo/43531369, 11. V. 2016.